

Prof. dr. Adnan VELAGIĆ

Fakultet humanističkih nauka Univerzitet „Džemal Bijedić” u Mostaru

E-mail: adnan.velagic@unmo.ba

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article

UDK/UDC: 94:32:327.2(497.6)"1991" (093)

DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.10.238>

**ISKRENI DOGOVOR ILI ZAKULISNE POLITIČKE IGRE?
NOVI PRILOZI ISTRAŽIVANJU RAZGOVORA
MILOŠEVIĆ-TUĐMAN U KARADORĐEVU
I TIKVEŠU 1991. GODINE¹**

Apstrakt: Tokom 80-ih godina XX stoljeća socijalistička Jugoslavija se suočila sa različitim društvenim problemima, koji su rastakali krhko tkivo Titovog državno-političkog naslijeđa. Početkom 90-ih godina, kada je započela nezadrživa faza disolucije ove zemlje, na površinu su isplivale nacional-šovinističke kvazielite, s ciljem da u periodu općih poremećaja realiziraju svoje velikonacionalne ambicije. Iako je u tom vrtlogu društvenih zbivanja mogućnost vojne intervencije JNA korišten kao neizostavni faktor prijetnje, ipak su zakulisni politički dogovori republičkih lidera vrlo često bili mnogo učinkovitiji u realizaciji određenih ciljeva. Nekada vođeni javno, a nekada tajno, ovakvi pregovori su narušili autoritet državnih organa i obesmislili njihovo postojanje. U tom kontekstu se mogu posmatrati zasigurno najpoznatiji separadni pregovori s početka 90-ih godina na tlu raspadajuće Jugoslavije, vođeni između Slobodana

¹ U časopisu *Historijski pogledi*, god. IV, br. 6, Tuzla 2021. na stranicama od 122 do 134 (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2021.4.6.122>), objavio sam rad pod naslovom „Bosna i Hercegovina u političkoj orbiti Karadževića i Tikveša“. U ovom radu sam, nakon analize razgovora u Karadževiću i Tikvešu, izveo zaključak da su Milošević i Tuđman imali iskren politički dijalog i da su se u potpunosti opredjelili za podjelu Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske. No, s obzirom na svu kompleksnost navedene problematike, te činjenice da se u posljednje vrijeme javljaju podaci koji bacaju novo svjetlo na ove razgovore, uvidio sam da je postojala određena razlika između Miloševića i Tuđmana, u pogledu situiranja Bosne i Hercegovine. Naime, dok je Tuđman otvoreno smatrao da je Bosna i Hercegovina „povijesni apsurd“ i da je najoptimalnije rješenje njezina podjela između Hrvatske i Srbije, Milošević je njegov stav samo deklarativno podržavao, dok su mu stvarne namjere bile da cijelu Bosnu i Hercegovinu priključi Srbiji. Postavlja se pitanje: Zašto je Milošević bio neiskren sagovornik Tuđmanu? Nesumnjivo, njegova ključna intencija je bila da, podržavajući podjelu Bosne i Hercegovine, izazove nepovjerenje Bošnjaka prema Hrvatima i da na taj način razbije dotadašnji jedinstveni front protiv srpske hegemonije u Bosni i Hercegovini. Naravno, tako oslabljena Bosna i Hercegovina bi se lakše mogla priključiti Srbiji. Upravo su me nove činjenice, koje upućuju na ovakav razvoj događaja, opredjelile da napišem i novi rad o istoj problematici, koji u suštini predstavlja određenu dopunu navedenog rada iz 2021. godine.

Miloševića i Franje Tuđmana. Iako zbog nepostojanja stenograma nemamo uvid u detalje ovih razgovora, brojni bliski saradnici srbijanskog i hrvatskog predsjednika, ali i sudionici različitih političkih sesija, vrlo jasno ukazuju na prisustvo visokog stepena njihove međusobne saglasnosti oko podjele teritorija Bosne i Hercegovine. Ipak, danas se, tri decenije nakon Karadžorđeva i Tikveša, javlja opravdana sumnja da je to bila samo „dvostruka politička igra” Slobodana Miloševića, koji je u ovakve razgovore stupio sa hrvatskim predsjednikom Franjom Tuđmanom, ne da bi sa njim podijelio Bosnu i Hercegovinu nego da bi ga konfrontirao sa Bošnjacima i tako oslabio front protiv srbijanske hegemonije u Jugoslaviji. U ovom radu autor je nastojao da kroz izjave Tuđmana i Miloševića, te obraćanja njihovih bliskih saradnika i sudionika u brojnim političkim razgovorima, osvjetli navedene događaje i time pomogne u zauzimanju što relevantnijeg gledišta oko pozicioniranja Bosne i Hercegovine u srpskoj i hrvatskoj politici početkom 90-ih godina XX stoljeća.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, Bošnjaci, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević, Karadžorđevo, Tikveš.*

HONEST AGREEMENT OR BEHIND-THE-SCENES POLITICAL GAMES? NEW CONTRIBUTIONS TO THE RESEARCH OF MILOŠEVIĆ-TUĐMAN TALKS IN KARADŽORĐEVO AND TIKVEŠ IN 1991.

Abstract: *During the 1980s of 20th century, socialist Yugoslavia faced various social problems, which disintegrated the fragile tissue of Tito's state-political legacy. In the early 1990s, when the unstoppable phase of dissolution of this country began, national-chauvinist quasi-elites surfaced, with the aim of realizing their great-nation ambitions in a period of general unrest. Although in this whirlwind of social events the possibility of military intervention by the JNA was used as an indispensable threat factor, the behind-the-scenes political agreements of republican leaders were often much more effective in achieving certain goals. Sometimes conducted in public, and sometimes secretly, such negotiations violated the authority of state bodies and made their existence meaningless. In this context, one can certainly observe the most famous separate negotiations from the beginning of the 1990s on the territory of the disintegrating Yugoslavia, conducted between Slobodan Milosevic and Franjo Tudjman. Although due to the lack of transcripts we have no insight into the details of these talks, many close associates of the Serbian and Croatian presidents, as well as participants in various political sessions, clearly indicate the presence of a high degree of mutual agreement on the division of Bosnia and Herzegovina. However, today, three decades after Karadjordjev and Tikves, there is a reasonable suspicion that it was just a double political game of Slobodan Milosevic, who entered into such talks with Croatian President Franjo Tudjman,*

not to divide Bosnia and Herzegovina with him but to confront him with the Bosniaks and thus weaken the front against Serbian hegemony in Yugoslavia. In this paper, the author sought to shed light on these events through statements by Tuđman and Milošević, and addresses by their close associates and participants in numerous political talks, and thus help to take a more relevant view of Bosnia and Herzegovina's positioning in Serbian and Croatian politics in the early 1990s. year of the 20th century.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević, Karađorđevo, Tikveš.*

Uvodne napomene

Krajem 80-ih i početkom 90-ih godina XX stoljeća socijalistička Jugoslavija je ulazila u završnu fazu svoga raspada. Nakon političkog uspona Slobodana Miloševića od 1986. godine, Srbija je pokrenula niz aktivnosti s ciljem uspostavljanja dominacije u Jugoslaviji.² Najprije su putem instruiranih miting-revolucija tzv. Događanja naroda (od jula 1988. do februara 1989) srušena dotadašnja rukovodstva u socijalističkim republikama Vojvodini i Crnoj Gori, te u autonomnoj pokrajini Kosovo, što je Srbiji obezbjedilo paritet unutar jugoslovenskog Predsjedništva (na jednoj strani Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Makedonija, a na drugoj Srbija, Crna Gora i dvije pokrajine Kosovo i Vojvodina). To je praktički značilo da se niti jedna odluka, u najvišem izvršnom organu države, nije mogla usvojiti bez Miloševićeve saglasnosti. Nakon toga su u sistemu oružanih snaga napravljene krupne izmjene. Dotadašnji Generalštab Jugoslovenske narodne armije (JNA) preimenovan je krajem septembra 1989. godine u Generalštab Oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), kome su osim jedinica JNA bile podređene i sve jedinice Teritorijalne odbrane (TO). Na ovaj način su republike i pokrajine bile isključene iz vojno-komandnog sistema Jugoslavije. Završni čin uspostave srpske dominacije u Jugoslaviji trebao se desiti preuzimanjem kontrole nad SKJ. U januaru 1990. godine, održan je XIV vanredni Kongres Partije. Bio je to posljednji put da su se jugoslovenski komunisti okupili na jednom mjestu, u nadi da će prevazići dotadašnje antagonizme i nedoumice. Međutim, srbijanski komunisti su ovaj Kongres vidjeli kao priliku da preuzmu kontrolu nad SKJ, pa su koristili svoju brojčanu nadmoć i preglasavali ostale partijske delegacije. Ne

² Kada je 1986. godine izabran na mjesto predsjednika Centralnog Komiteta Saveza Komunističke Srbije (CK SKS) i postao član predsjedništva Centralnog Komiteta Saveza Komunističke Jugoslavije (CK SKJ), Slobodan Milošević je svoj deklarirani projugoslovenski kurs zamjenio nacionalističkom retorikom, u kojoj je otvoreno izražavao potrebu odbrane „ugroženog srpstva“ u Jugoslaviji. Uskoro se to pokazalo kao politički puno „profitabilnija formula“, od kratkotrajnog jugoslovenstva, koja ga oblikovala kao nacionalnog lidera i „spasitelja“ srpskih nacionalnih interesa. Opširnije u: Ivan Stambolić, *Koren zla*, Beograd 2002, 128-129.

želeći se podrediti srbijanskoj dominaciji Kongres su napustile republičke delegacije Slovenije i Hrvatske, a nešto kasnije i Bosne i Hercegovine i Makedonije. Ukoliko se u obzir uzme činjenica da je između Partije i države još uvijek vrijedio znak jednakosti, onda se može konstatovati da je disolucija SKJ predstavljala uvod u disoluciju socijalističke Jugoslavije.³

U škarama povijesnih silnica

Početkom 1991. godine tri jugoslovenske republike Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina suočile su se sa mogućnošću vojne intervencije snaga JNA. Nespremnost Sovjetskog Saveza da se uključi i podrži ove namjere, ali i nesuglasice između Generalštaba i srbijanskog rukovodstva odgodili su tu mogućnost za izvjesno vrijeme.⁴ Odsustvo državnog autoriteta i dubok jaz između članova Predsjedništva Jugoslavije, omogućili su republičkim liderima da preuzmu ključnu ulogu u razgovorima o budućnosti zajedničke države. U tom pogledu nezaobilazni problem predstavljali su odnosi između dvije najveće republike – Srbije i Hrvatske. Nastojeći ojačati srpsku i hrvatsku dominaciju u Jugoslaviji, te potisnuti utjecaj ostalih republika, srbijanski predsjednik Slobodan Milošević i predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman su stupili u tajne separatne razgovore. Tokom mjeseca marta i aprila 1991. godine, u Karađorđevu i Tikvešu, ova dvojica nacionalnih lidera su usaglašavali „mirni srpsko-hrvatski razlaz”. Iako su njihovi stavovi oko budućnosti Jugoslavije bili dijametralno suprotni – dok je Milošević kalkulisao sa očuvanjem Jugoslavije, ali u bitno izmjenjenom političkom formatu i uz dominaciju Srbije, Tuđman je imao dosljedan stav da je ona neodrživa u bilo kojem obliku – ova dvojica republičkih lidera su načelnu saglasnost pronašli u pogledu Bosne i Hercegovine.⁵ Na žalost,

³ Aktualna komunistička vlast je nakon uspostave socijalističke Jugoslavije pokušavala da sprovede reforme političkog sistema (da Partiju vrati u njenu „bazu“, odnosno u radne kolektive gdje je i nastala, da zaustavi etatizaciju, da uvede tržišnu privredu i sl), međutim svi pokušaji su propali. Razloga je bilo više, a najvažniji je svakako jednopartijski politički sistem, koji je bio idealna podloga za srastanje države i rukovodeće političke snage. Opširnije u: Adnan Velagić, *Dok su gorjele buktinje*, Mostar 2020, 91-125. (dalje: A. Velagić, *Dok su gorjele buktinje*).

⁴ Nesuglasice između vrha JNA i srbijanskog rukovodstva predvođenog Slobodanom Miloševićem proizilazile su iz razmimoilaženja u pogledu uloge oružanih snaga, u jugoslovenskoj krizi. Naime, dok je Savezni sekretar za narodnu odbranu general Veljko Kadijević zagovarao općejugoslovensku akciju Armije, što je uključivalo slamanje otpora u Sloveniji i očuvanje cijele Jugoslavije, Slobodan Milošević i predsjednik jugoslovenskog Predsjedništva Borisav Jović (predstavnik Socijalističke Republike Srbije) su kalkulisali sa mogućnošću ograničenog armijskog djelovanja, u cilju zaštite srpskih područja. Osim toga, vidnu uznemirenost i negodovanje kod Miloševića izazivao je prijedlog admirala Branka Mamule, koji je tražio da se u isto vrijeme uhapsu svi predsjednici republika i uvede vojna uprava u Jugoslaviji. Opširnije u: Branko Mamula, *Uzroci i posljedice ratova u Jugoslaviji 1991-2001, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola*, Beograd, 2001. i 2002, 188-189.

⁵ Srpsko-hrvatskih pregovora o podjeli Bosne i Hercegovine bilo je i ranije. Osim poznatog sporazuma Cvetković-Maček iz augusta 1939. godine, kojim je uspostavljena Banovina Hrvatska

do danas, stenogrami ili bilo kakvi pisani tragovi o ovim razgovorima nisu objavljeni, a izgleda da oni i ne postoje. No, na osnovu iskaza njihovih najbližih saradnika i uvida u okolnosti i događaje koji su se dešavali u tom periodu, možemo sa sigurnošću konstatirati da je podjela Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske bila glavna tema separatnih razgovora u Karađorđevu i Tikvešu. Polazeći od mišljenja da je „Bosna i Hercegovina Titova umjetna tvorevina” Milošević i Tuđman su se usaglasili da, ukoliko dođe do disolucije zajedničke države, Bosna i Hercegovina ne može biti samostalna i nezavisna država. Međutim, dok je Milošević igrao dvostruko – na jednoj strani prihvatajući podjelu Bosne i Hercegovine, a na drugoj nastojeći da je cijelu zadrži u okvirima srpskih nacionalnih interesa – Tuđman je vrlo otvoreno i dosljedno zagovarao njenu podjelu.⁶

U toku tajnih razgovora u Karađorđevu 26. marta 1991. godine ova dvojica nacionalnih lidera su, kako navode brojni relevantni političari iz toga vremena, načelno dogovorili podjelu Bosne i Hercegovine. Prema svjedočenjima Hrvoja Šarinića (Tuđmanov opunomoćenik za pregovore sa Miloševićem, op. A.V) – a što su kasnije ponovili Ante Marković, Stjepan Mesić, Kiro Gligorov i akademik Dušan Bilandžić (član ekspertne komisije za razgraničenje, op. A.V) – Tuđman se zalagao da ta podjela ide granicom nekadašnje Banovine Hrvatske,

sa 13 bosanskohercegovačkih kotara u svome sastavu, indikativan je bio i nešto kasniji sporazum Stojadinović-Pavelić, iz Buenos Airesa 1954. godine. Naime, prema dogovoru između Milana Stojadinovića i Ante Pavelića, bila je predviđena disolucija Jugoslavije na tri države: Sloveniju, Hrvatsku i Srbiju, uz raspodjelu teritorija Bosne i Hercegovine na srpski i hrvatski dio. Granična linija između ova dva dijela povučena je sredinom Bosne i Hercegovine i to rijekom Savom do ušća Bosne, te dalje rijekom Bosnom preko planinskih vrhova do početka donjeg toka rijeke Neretve, i dalje rijekom Neretvom do njenog ušća u Jadransko more. Na ovaj način Bosanska Krajina je trebalo da pripadne Hrvatskoj, dok bi najveći dijelovi centralne i istočne Bosnom, te istočne Hercegovine i južne Dalmacije pripali Srbiji. Sporazum je predviđao i preseljavanje stanovništva – Srba u Srbiju, a Hrvata i Bošnjaka u Hrvatsku. Jedina sporna tačka bio je grad Dubrovnik. Dok je Pavelić predlagao plebiscit naroda ili samostalni Dubrovnik, Stojadinović je smatrao da je Dubrovnik srpski grad. Za ovaj ustupak bio je spreman Hrvatskoj prepustiti Banjaluku. Ako izuzmemo izglednu mogućnost da je ovaj sporazum inicirala jugoslovenska Državna bezbjednost, kako bi preko Stojadinovića kompromitirala Pavelića u krugovima ustaške emigracije – koja je ovaj sporazum nazvala „hrvatskom kapitulacijom” – može se reći da navedeni sporazum nije prouzrokovao bilo kakve posljedice, jer se, za razliku od dogovora Tuđman-Milošević u Karađorđevu, desio daleko izvan Evrope, na marginama aktuelnih svjetskih zbivanja i u potpuno drugačijim jugoslovenskim okolnostima. Opširnije u: Hrvoje Matković, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1995.

Tuđman je u više navrata javno govorio da je podjela Bosne i Hercegovine jedino moguće rješenje. U tom kontekstu je nastupio i u junu 1991. godine, na 7. sjednici Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, kada je, ne prihvatajući da bosanskohercegovačke Muslimane nazove narodom, slavodobno najavio da će se u Bosni i Hercegovini napraviti srpsko-hrvatsko razgraničenje „zbog toga što to odgovara Srbiji i Hrvatskoj podjednako, a muslimanska komponenta (podvukao A.V) zapravo i nema drugog izlaza osim da prihvati to rješenje”. Opširnije u: Jerko Zovak, *Rat u Bosanskoj Posavini 1992*, Slavonski Brod 2009, 55. (dalje: J. Zovak, *Rat u Bosanskoj Posavini*).

što je Milošević prihvatio.⁷ No ipak, na osnovu analize sveukupnih dešavanja, stječe se dojam da je Milošević glavni cilj bio da sa Tuđmanom stupi u priču oko podjele Bosne i Hercegovine, pa je zbog toga bio spreman prihvatiti svaki prijedlog koji bi došao sa hrvatske strane.

O razgovorima između Tuđmana i Miloševića bio je upoznat i Stjepan Mesić, visokopozicionirani dužnosnik SFRJ i Republike Hrvatske. On je u svojstvu svjedoka Haškog tribunala u martu 1998. godine izjavio sljedeće:⁸

Tuđman se vratio iz Karađorđeva istog tog dana i rekao nam da nas Armija neće napasti, da za to ima jamstvo Veljka Kadijevića, koji je bio čelnik Glavnog stožera, da će Bosna teško preživjeti i da mi možemo postići granice Banovine. Tuđman je još rekao kako je Milošević načinio veliokodušnu gestu da Hrvatska može uzeti Cazin, Kladašu i Bihać, jer je to bila tzv. Turska Hrvatska i Srbima nije potrebna.

U daljem razgovoru Mesić je, na ovu izjavu predsjednika Hrvatske, konstatirao da primjećuje kako se „ovdje dijeli Bosna, ali da niko ne pita bosansku stranu”, na što mu je Tuđman uzvratilo da to nije ni potrebno, jer „kada se Srbi i Hrvati slože u škare, svi drugi onda manje su važni”. Na ovakav stav hrvatskog predsjednika Mesić je reagovao upozorenjem „da se ovdje radi o granicama sada suverene države (Bosne i Hercegovine, op. A.V), što znači rat”. Međutim, Tuđman je ostao dosljedan, pa je odgovorio Mesiću, da se on ne treba miješati u te stvari, jer „ne poznaje povijesne silnice”.⁹

⁷ Opširnije u: Hrvoje Šarinić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem*, Zagreb 1999, 942-944. Hrvoje Šarinić navodi da su se Milošević i Tuđman tokom ratnih godina sreli 48 puta, a da su u Karađorđevu i Tikvešu konkretizirali podjelu Bosne i Hercegovine. Također, on navodi da se kao specijalni izaslanik Franje Tuđmana sa Miloševićem tajno sastao 11 puta u Beogradu. Konstatacija Ive Lučića (u: Ivo Lučić, Karađorđevo: politički mit ili stvarnost?, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2003, 17 (dalje: I. Lučić. *Karađorđevo*)) da „sudionici sastanka u Karađorđevu, Franjo Tuđman i Slobodan Milošević izričito niječu, kako su se dogovarali oko Bosne i Hercegovine. Organizatori sastanka i njihovi najbliži suradnici iz tog vremena, Mesić, Šarinić i Jović, niječu, ili ničim ne potvrđuju (u to vrijeme), bilo kakav dogovor, ili razgovor, oko BiH“ nije tačna. Upravo su Mesić i Šarinić (i ne samo oni) izričito potvrdili da su Tuđman i Milošević u Karađorđevu dogovarali podjelu Bosne i Hercegovine, o čemu će u narednom dijelu teksta biti govora.

⁸ *Transkripti iz Haaga: Stjepan Mesić građanin svjedok u postupku protiv Tihomira Blaškića a na strani tužiteljstva pred Haškim sudom 16. do 19. ožujka 1998*, 3-4. (dalje: *Transkripti iz Haaga: Stjepan Mesić*). Dostupno na: <https://7dnevno.hr/izdvajanja/izdvojeno/haaski-transkripti-stjepan-mesic-gradanin-svjedok-u-procesu-protiv-tihomira-blaskica-na-strani-tuziteljstva-pred-haskim-sudom-16-19-ozujka-1998-godine/>.

⁹ You Tube, *Dogovoreni rat (prvi dio)*, Stjepan Mesića, od 26 min. i 59 sek. do 27 min. i 42 sek. (dalje: *Dogovoreni rat I*). O Miloševićevoj ponudi Tuđmanu da Hrvatska dobije Krajinu sa Cazinom, Kladašom i Bihaćem govorio je i Stjepan Kljuić (predsjednik Hrvatske Demokratske Zajednice Bosne i Hercegovine i član Predsjedništva Bosne i Hercegovine), koji je izjavio da mu je Tuđman takvu ideju saopštio nakon razgovora sa Miloševićem. U tom kontekstu zanimljiv je bio Kljuićev odgovor, koji je kazao Tuđmanu da to ništa ne znači, jer „Krajina nije ni vaša ni Miloševićeva. To je isto kao kada bih ja vama predsjedniče poklonio Sardiniju“. Također, u: Smail

O sastanku Miloševića i Tuđmana u Karađorđevu govorio je i Ante Marković, tadašnji predsjednik SIV-a, kada se pojavio pred Haškim tribunalom kao svjedok tužilaštva protiv Slobodana Miloševića. Marković je u svome iskazu potvrdio da su Milošević i Tuđman u Karađorđevu dogovarali podjelu Bosne i Hercegovine i njegovu smjenu, jer su smatrali da je on prepreka ka realizaciji toga cilja. Kako Marković navodi, na njegovo upozorenje da će se podjeli Bosne i Hercegovine usprotiviti Bošnjaci i da može doći do krvoprolića, Tuđman mu je odgovorio da će se i oni složiti s tim, „jer su oni preobraćeni katolici”. Ovoj konstataciji suprostavio se Milošević, koji je tvrdio da su bosanskohercegovački muslimani pravoslavnoga porijekla. Marković je dalje naveo kako mu se Tuđman obratio „umirujućim” riječima da se ne treba brinuti, jer će „Bosna šapatom pasti”.¹⁰ S druge strane, Voren Zimmerman navodi da mu je Borisav Jović, krajem marta 1991. godine, rekao da „Bosna mora biti podijeljena između Srbije i Hrvatske”, a da „Muslimani mogu da biraju gdje žele da žive”.¹¹ O razgovorima u Karađorđevu bosanskohercegovačka strana je saznala iz medija. O prvim reakcijama bosanskohercegovačke strane na razgovore u Karađorđevu Stipe Mesić je naveo sljedeće:¹²

Bogić Bogičević, predstavnik Bosne i Hercegovine u Predsjedništvu SFRJ, upitao me da li znam o čemu se razgovaralo u Karađorđevu. Izetbegović je rekao da bi to i on htio znati. Rekao sam Bogičeviću i Izetbegoviću, i svima ostalima na sastanku, da znam samo ono što se pjeva, tj. – „Nema više Alije” – to je tada u Bosni bila popularna pjesma – što znači da nema više Bosne.

Ukinuti „povijesni apsurd” i „podebljati perec”

Iako su djelovali vrlo samouvjereno Tuđman i Milošević su znali da će podjela Bosne i Hercegovine naići na otpor Bošnjaka. Razmatrajući ovo pitanje Tuđman je za rješenje ponudio formiranje „zemljice Bosne”, kao „bošnjačke države”, koja bi predstavljala ostatke Bosne i Hercegovine nakon srpsko-hrvatskog dogovora o njoj podjeli. Zagovarajući ovakvo rješenje, ali i

Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – Planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo 2004, 943; Također u: Stjepan Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija*, Zagreb 1994.

¹⁰ *Svjedočenje Ante Markovića u Hagu, Dokazni predmet broj: Jovićeva knjiga*, 81. Dostupno na: https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-markovic.htm.

¹¹ Warren Zimmermann, *Poreklo jedne katastrofe. Jugoslavija i njeni rušitelji*, Beograd 2003, 76–77.

¹² Kosta Nikolić, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ*, Tematska zbirka dokumenata, Beograd 2011, 34. (dalje: K. Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ*). Preuzeto od (u fusnoti): Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Izjave Stjepana Mesića.

provjeravajući bošnjački stav, Tuđman je u decembra 1991. godine izjavio sljedeće:¹³

U hrvatskom je interesu da se taj problem riješi na ispravan način, na način kako je bila riješena Banovina. Pri tome bi mogao ostati dio „zemlje Bosne” gdje bi Muslimani imali većinu i ta bi država Bosna mogla biti tampon između Hrvatske i Srbije. Time bi ujedno nestala i kolonijalna tvorevina Bosna i Hercegovina.

U nastojanju da za Hrvatsku isposluje granice Banovine Hrvatske, Tuđman je govorio „kako je Bosna povijesni apsurd, koji rezultira od turskih osvajanja u XV stoljeću” i „da bi bilo dobro ovaj naš perec dole na jugu podebljati (termin „perec” Tuđman je metaforički upotrijebio za geografski oblik Hrvatske, op. A.V)”.¹⁴ Da je republički vrh Hrvatske predano radio na realizaciji dogovora iz Karadževića, ali i na uspostavljanju „muslimanske države”, svjedoči i intervju sa Žarkom Domljanom, predsjednikom Sabora Republike Hrvatske, koji je obavila dopisnica *Finacial Timesa* Judy Dempsey u Zagrebu, a u kojem je ovaj visokopozicionirani dužnosnik decidno naglasio sljedeće:¹⁵

Između gospode Franje Tuđmana, hrvatskog predsjednika, i Slobodana Miloševića, predsjednika Srbije, održana su već dva sastanka (...) Bilo kakvo prekrajanje granica treba biti izvedeno u skladu sa zajednički dogovorenim sporazumom između Srbije i Hrvatske, ali bez sile (...) Sporazum bi dopustio Hrvatima da stvore njihovu vlastitu državu, a Srbima da stvore njihovu (...) Prava Muslimana će biti poštovana. Možda bi oni mogli imati svoju autonomnu državu.

Pozivajući se na stavove hrvatskog predsjednika¹⁶ novinar Tim Judah je u listu *The Timesu* zaključio sljedeće:¹⁷

Podjela Bosne i Hercegovine je najbolje rješenje za jugoslovensku krizu, prema dr. Franji Tuđmanu, hrvatskom

¹³ Florence Hartmann, *Milošević – dijagonalna ludaka*, Zagreb 2002, 129. (dalje: F. Hartmann, *Milošević*).

¹⁴ You Tube, *Dogovoreni rat (drugi dio)*, Iskaz Hrvoja Šarinića na sudu Haškog tribunala, od 5 min. i 5 sek, do 5 min. 26. sek. (dalje: *Dogovoreni rat II*)

¹⁵ *Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi dr. Franje Tuđmana*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 1998, (dalje: *BiH i Bošnjaci u politici i praksi dr. F. Tuđmana*) „Srbi i Hrvati u tajnim graničnim pregovorima“, *Finacial Times*, 10. juli 1991, 31-32.

¹⁶ Isto, „Tajno je razmatrano stvaranje islamske države između dvije jake i rivalske nacije“, *The Times*, 12. juli 1991, 33. Tim Judah je, samo dva dana nakon intervju sa Žarkom Domljanom, napisao Izvještaj u kojem je konstatirao da je „dr. Tuđman na televiziji, na početku ove sedmice kazao: Ukoliko zahtjev Srbije da svi Srbi žive u jednoj državi bude ostvaren, onda niko ne može osporiti ista prava Hrvatima“.

¹⁷ Isto, „Tuđman se suglasio sa Miloševićem o podjeli Bosne i Hercegovine“, *The Times*, 13. juli 1991, 34-35.

predsjedniku. Dr. Tuđman je rekao da se suglasio sa Slobodanom Miloševićem, liderom Srbije, da je najveći problem vezan za mirno rješenje demarkaciona linija između Hrvatske i Srbije. Upitan da li to znači formiranje muslimanske države, dr. Franjo Tuđman je odgovorio: „Na neki način da”.

Međutim, pokazalo se da su ovakva Tuđmanovog promišljanja bila nerealna. Osim bošnjačkih političara koji su rezolutno odbili komadanje Bosne i Hercegovine, i Miloševićev stav je doprinio kolebanju hrvatskog predsjednika. Naime, čini se da je dogovor u Karađorđevu bila samo „dvostruka politička igra” Slobodana Miloševića, koji je na ovaj način ostvario dva cilja:

1. Tuđman je odustao od ideje prema kojoj je trebalo formirati jugoslovensku konfederaciju na rok od tri godine (za ovu ideju on je imao podršku Bošnjaka i većeg dijela jugoslovenske političke javnosti, ali su protiv nje bili Srbi);
2. Razbio je do tada jedinstveni bošnjačko-hrvatski front protiv srpske dominacije u Bosni i Hercegovini. (Naime, nakon što je Tuđman pristupio separatnim dogovorima sa Miloševićem o podjeli Bosne i Hercegovine, bošnjački političari su počeli vrlo oprezno da gledaju na politiku susjedne Hrvatske).

Postavlja se pitanje: Kako je Milošević uopće uspio uvući hrvatskog predsjednika u svoju političku spletku? Odgovor se može naći u činjenici da je Tuđman još odranije bio poznat po negativnim stavovima o Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, što je Milošević iskoristio za svoj politički plan.¹⁸ Naime, kada se analiziraju Tuđmanovi stavovi onda se može primjetiti da oni ne odstupaju od stavova velikohrvatskih ideologa iz XIX i XX stoljeća, koji su bosanskohercegovačke muslimane smatrali sastavnim dijelom hrvatskog nacionalnog korpusa, odnosno „cvijećem hrvatskog naroda”, a Bosnu i Hercegovinu hrvatskim teritorijem. Da je to tako svjedoči nam Tuđmanov intervju u sedmičniku *Globus*, u kojem on, kritikujući hrvatsku inteligenciju iz 1968. godine – koja je prihvatila prijedlog KPJ da Muslimani dobiju nacionalni status – navodi da se to nije smjelo dogoditi „jer su interne prognoze govornice da

¹⁸ Iako je Tuđman na samom početku, jedno kraće vrijeme, bio za očuvanje cjelovite Bosne i Hercegovine, on je u jednom momentu zaključio da međunarodna zajednica želi podjelu Bosne i Hercegovine. Zbog toga je svoj stav o položaju Bosne i Hercegovine temeljito revidirao. O tome je Stjepan Mesić, u svojoj izjavi pred Haškim tribunalom rekao sljedeće: „Svijet je bio prilično strpljiv prema toj Miloševićevoj politici i pretpostavljam da je Tuđman iz toga izveo zaključak da svijet želi podjelu Bosne i Hercegovine i očito je igrao na kartu širenja vlastitih granica, jer je izjavio u brojnim prilikama da će ono što bi držali oružanom silom, kada rat završi, prije li kasnije, pripasti nama. Nije bio izričit. Nije rekao da će to biti Hrvatska. Rekao je da će to biti naše“. U daljem svjedočenju Mesić je pojasnio: „Tuđmanova politika se prema Bosni vremenom mijenjala, od vremena kada je on takođe zagovarao jedinstvenu Bosnu do Karađorđeva – nakon toga on se razvio u određenom pravcu jer je bio uvjeren da će Milošević uspjeti razbiti Bosnu, a to će koristiti i njemu“. Opširnije u: *Transkripti iz Haaga: Stjepan Mesić*, 5. i 12.

bi se 80 do 85% dotad neopredjeljenih Muslimana izjasnilo za Hrvate, a samo 10 do 15% za Srbe. Prema tome jasno je da bi granice Hrvatske (podvukao A.V), kakve su, bile ojačane da nije donesena ta za Hrvatsku strateški nepovoljna odluka. Grgo Gamulin može vam biti svjedok da sam tako istupio 1968. u Matici Hrvatskoj.”¹⁹

U nastavku ovog intervjua Tuđman je na direktno pitanje novinara: „Jesu li za vas Bošnjaci ili Muslimani, Hrvati?“, kazao sljedeće:²⁰

Moje gledište ostalo je nepromjenjeno: Bošnjaci su najvećim dijelom, oko 80%, bili Hrvati, ali ih je religija naknadno izdvojila iz hrvatskog korpusa (...) Odluka KP o priznavanju Muslimana kao posebne nacije nije bila u hrvatskom interesu, a s tim se čak nisu složili ni Homeini ni Gadafi.

Slične stavove Tuđman je ponovio u intervjuu za *La Figarou*, kada je izjavio sljedeće:²¹

Hrvatska je prihvatila, znači, tu zadaću europeizacije bosanskih Muslimana, znači da ona bude jamstvo, da oni postaju sve više sastavni dio europske civilizacije, a ne sredstvo fundamentalizma u Europi. U tom pogledu se poklapaju i strateški interesi Hrvatske s takvim jednim rješenjem, s obzirom na granice, a osim toga povijesna je istina da je većina tih bosanskih Muslimana podrijetlom hrvatska i bila u sastavu hrvatskih država, čak govore, većina njih govori jednim od najhrvatskijih dijalekata, ikavicom.

Iz navedenih izjava sasvim je jasno da je Tuđman, u zauzimanju ovakvih stavova prema Bošnjacima, bio rukovođen isključivo pretenzijama prema bosanskohercegovačkoj teritoriji. Upravo je takva hegemonistička politika direktno naštetila ne samo Bosni i Hercegovini nego i poziciji hrvatskog naroda u njoj.

Rad ekspertnih komisija

Nakon razgovora u Karadževiću Milošević je vrlo mudro nastavio da uvlači hrvatskog predsjednika u svoju političku spletku. Radilo se o prijedlogu da oba predsjednika, nakon postignute načelne saglasnosti, formiraju svoje ekspertne Komisije koje bi imale zadatak da na osnovu historijskih, demografskih i kulturoloških predispozicija utvrde srpsko-hrvatsko

¹⁹ *BiH i Bošnjaci u politici i praksi dr. F. Tuđmana*, „Bošnjaci su Hrvati“, *Oslobođenje*, 20. studeni 1996, 54.

²⁰ *Isto*, 54-55.

²¹ *Isto*, „Europeizacija bosanskih Muslimana, Intervju dr. Franje Tuđmana „La Figarou““ (citirano prema *Novom listu*), 26. rujan 1995, 50.

razgraničenje u Bosni i Hercegovini.²² Kao i u pogledu njegovih sastanaka sa Tuđmanom, Milošević je insistirao da rad ovih Komisija bude tajnan, iako je dobro znao da to neće biti moguće sprovesti. Postavlja se pitanje: Zbog čega je Milošević konstantno insistirao na tajnosti? Ako se analizira slijed političkih poteza koje je Milošević vukao, onda se kao mogući odgovor nameće njegovo nastojanje da na ovaj način kod Bošnjaka izazove strah od srpsko-hrvatskog dogovora i stvori njihovo nepovjerenje prema Hrvatima. Ovakva politika dala je rezultate, posebno u vremenu agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu kada je proglašena tzv. Hrvatska republika Herceg-Bosna, a Hrvatsko vijeće odbrane započelo vojne operacije protiv Armije Republike Bosne i Hercegovine, svoga dotadašnjeg saveznika u odbrani od srpsko-crnogorske agresije.²³

Ekspertne komisije su se u tajnosti sastajale ukupno tri puta. Bilo je to u mjesecu aprilu 1991. godine, i to u: Tikvešu (10. aprila), Beogradu (13. aprila) i Zagrebu (20. aprila). Odmah na početku razgovora u Tikvešu problematizirana je startna pozicija Srbije i Hrvatske, oko pitanja njihovog razgraničenja u Bosni i Hercegovini. Naime, dok je hrvatska Komisija zahtjevala da razgovori o razgraničenju započnu od tzv. avnojevskih granica, srbijanska Komisija je smatrala da AVNOJ treba zanemariti i da startna pozicija srpsko-hrvatskog razgraničenja treba da bude 1918. godina, odnosno vrijeme prije socijalističke revolucije (*Status quo ante bellum*). Kada se analiziraju razgovori koji su vođeni između eksperata, onda se može primjetiti da je srbijanska Komisija djelovala vrlo usklađeno sa Miloševićevom politikom izazivanja konfrontacije i nepovjerenja između Bošnjaka i Hrvata. Upravo s tim ciljem su Smilja Avramov i Kosta Mihajlović na zasjedanjima, bez ikakvih dokaza, navodili da su se „bosanskohercegovački muslimani povezali sa svjetskim islamom”, da će „Turska iz Male Azije useliti četiri miliona muslimana u Bosnu i Hercegovinu”, te da je to realna prijetnja po Srbe i Hrvate u Bosni i Hercegovini.²⁴

S druge strane, hrvatska Komisija je odstupila od politike svoga predsjednika, koji je u sporazumu Cvetković-Maček iz 1939. godine vidio izvor rješenja svih srpsko-hrvatskih problema u Bosni i Hercegovini. Zbog

²² F. Hartmann, *Milošević*, 127. Slobodan Milošević je izabrao dvojicu akademika i koautora *Memoranduma* iz 1986. Kostu Mihajlovića, Vladana Kutlešića, te dvoje profesora sa Univerziteta u Beogradu, Ratka Markovića i Smilju Avramov. Franjo Tuđman je imenovao profesore zagrebačkog Sveučilišta Josipa Šentija, Dušana Bilandžića, Zvonka Lerotića i Smiljka Sokola.

²³ A. Velagić, *Dok su gorjele buktinje*, 298-299. U novembru 1991. godine HDZ Bosne i Hercegovine je započeo sa formiranjem „Hrvatskih autonomnih oblasti (HAO)“. Tako su do kraja 1991. godine formirane dvije HAO i to: 12. novembra proglašena je „Hrvatska zajednica Bosanska Posavina, koja je u svoj sastav uključila osam općina i 18. novembra kada je u Gradama formirana „Hrvatska zajednica Herceg-Bosna“, sa 30 općina u svome sastavu. Iako je Ustavni sud ovu paratvorevinu proglasio nelegalnom, političko rukovodstvo bosanskohercegovačkih Hrvata, predvođeno Matom Bobanom i Darijom Kordićem, nije prekinulo svoje antidržavne aktivnosti. Najprije su u januaru 1992. godine formirane „Hrvatska zajednica Usora“ i „Hrvatska zajednica srednje Bosne“, sa 4 općine u svome sastavu (Zenica, Žepče, Zavidovići i Maglaj), da bi kasnije, 28. augusta 1993. godine, u jeku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, bila proglašena „Hrvatska republika Herceg-Bosna“.

²⁴ Opširnije u: Dušan Bilandžić, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi*, Zagreb 2006.

toga je uslijedio Tuđmanov pritisak, pa su Bilandžić, Lerotić, Šentij i Sokol promijenili pristup i na posljednjem sastanku u Zagrebu načelno prihvatili mogućnost da se granice kreiraju prema sporazumu Cvetković-Maček. Međutim, i pored političke podrške članovi hrvatske Komisije su ubrzo uvidjeli da je podjela Bosne i Hercegovine nemoguća, posebno kada se u obzir uzme činjenica da su se nakon 50 godina vidno izmjenile demografske karakteristike Bosne i Hercegovine, što se posebno odnosilo na povećanje bošnjačkog stanovništva. O tome je Dušan Bilandžić zabilježio sljedeće:²⁵

Vodili smo beskrajne razgovore o tome da li je neka malena dolina srpska ili hrvatska ili da odlučimo o etničkoj prevlasti jednog grada. Ali glavni problem, koji je činio nemogućim ovu podjelu, bili su Muslimani. Upozorio sam Tuđmana pitajući ga kako će oni prihvatiti taj projekt. Odgovorio mi je da oni neće ništa reći ako se Srbi i Hrvati dogovore. Zatim sam mu obratio pažnju na reakciju međunarodne zajednice. Tuđman je na to odvratio da je Zapad spreman prihvatiti sve što se ovdje odluči.

Ipak, činjenica da se nakon pola stoljeća desila evidentna demografska promjena u korist bošnjačkog naroda, pokolebala je rad hrvatske Komisije, koja je – uvjerena da je srpsko-hrvatsko razgraničenje u Bosni i Hercegovini nemoguće postići – napustila pregovore. O tome je Smilja Avramov zabilježila sljedeće:²⁶

Dva ključna problema izbila su na površinu tokom duge opšte diskusije: problem granica i problem državno-pravnog kontinuiteta. Kada smo se konačno složili da o ovim problemima otpočnemo sasvim konkretnu diskusiju, na bazi dokumenata i etnokatara, hrvatska strana je prekinula pregovore, krajem aprila 1991. godine.

No, Tuđman i Milošević su još ranije uvidjeli da članovi dvije Komisije neće moći postići saglasnost, pa su nastavili svoje tajne separatne razgovore.

Nepouzđani saveznik

Iako pouzdanih informacija o rezultatima dogovora u Karađorđevu nema, ipak se smatra da su tom prilikom Milošević i Tuđman pokušavali da riješe dva pitanja, a to su:

1. Da li će Jugoslavija opstati kao država? U tom kontekstu čini se da su obojica nacionalnih lidera bila saglasna da Jugoslavija ne mora opstati

²⁵ F. Hartmann, *Milošević*, 128.

²⁶ Smilja Avramov, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Veternik 1997, 140-141.

kao država. To bi, kako se tumačilo, bio Miloševićev ustupak Tuđmanu (Tuđman je smatrao da ako se ne može održati Jugoslavija, onda nije moguće održati ni Bosnu i Hercegovinu);

2. Da li će se svi Srbi živjeti u jednoj državi?, što bi bio Tuđmanov ustupak Miloševiću. U cilju realizacije ovoga problema Kosta Nikolić navodi da je bilo otvoreno i pitanje razmjene teritorija i to tako što bi zapadna Hercegovina bila priključena Hrvatskoj, a Kninska Krajina Bosni i Hercegovini.²⁷

Međutim, Miloševiću nije bilo u cilju da do kraja ispoštuje ovaj dogovor. On je bio uvjeren da Bošnjaci nikada neće prihvatiti podjelu Bosne i Hercegovine, pa je radije prihvatio da igra na kartu očuvanja njenog teritorijalnog integriteta, ali u sastavu preostajuće Jugoslavije. Time bi Milošević uspio da realizira obje tačke iz Karađorđeva u svoju korist – svi Srbi bi živjeli u jednoj državi, a Jugoslavija bi opstala, u nešto „okrnjenijem” sastavu. Zato je nastojao da očuva Tuđmanov fokus pažnje na priči o podjeli Bosne i Hercegovine, čime ga je direktno sve intenzivnije uvlačio u sukob sa Bošnjacima.

S druge strane, Tuđman nije previše obraćao pažnju na „bošnjački faktor”, računajući da će njegova maxima o „slaganju srpsko-hrvatskih škara” dati efekta. Međutim, pokazalo se da je upravo ta činjenica postala „glavni kamen spoticanja” u realizaciji njegovih ciljeva. To se vidjelo odmah nakon razgovora u Tikvešu, 15. aprila 1991. godine, kada je Tuđman bio mnogo manje optimističan u pogledu podjele Bosne i Hercegovine. O tome svjedoči i Hrvoje Šarinić, koji je bio u pratnji hrvatskog predsjednika, navodeći da su se Milošević i Tuđman pokolebali onog momenta kada su se suočili sa pitanjem pozicije najbrojnijeg naroda u Bosni i Hercegovini. Prema Šarinićevom svjedočenju Milošević je tada iskazao evidentnu bojazan da će Bošnjaci, kao najbrojniji narod, započeti proces stvaranja unitarne države i majorizirati Srbe i Hrvate.²⁸ Radilo se o Miloševićevoj „dvostrukoj političkoj igri”, u kojoj je trebalo zadržati Tuđmanovu zainteresiranost za podjelu Bosne i Hercegovine, što bi – kako je Milošević bio uvjeren – otvorilo perspektivu za realizaciju srpskih hegemonističkih planova na ovome prostoru.

Uvidjevši da je Bosna i Hercegovina suočena sa velikom opasnošću – podjelom koju je forsirao Tuđman i ostankom u sastavu tzv. krnje Jugoslavije,

²⁷ Vidjeti u: K. Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ*, 29. S druge strane, jedan od lidera Srba iz Hrvatske Milan Babić tvrdio je upravo suprotno, da mu je Milošević pokazao mapu s ucrtanim djelovima „Krajine”, koje je u Karađorđevu obećao prepustiti Hrvatskoj, a zauzvrat će Tuđman njemu pomoći politički eliminirati Antu Markovića. Navedeno prema: I. Lučić, *Karađorđevo*, 14 i 15.

²⁸ *Dogovoreni rat II*, Iskaz Hrvoja Šarinića na sudu Haškog tribunala. Na razgovorima u Tikvešu Milošević je upozoravao Tuđmana na demografske odnose u Bosni i Hercegovini i tvrdio da su „Muslimani jedno veliko zlo, jer hoće da ostvare dominaciju stvarajući unitarnu Bosnu i Hercegovinu”. Na tom stanovištu bio je i Tuđman, koji je na povratku iz Tikveša saopštio Hrvoju Šariniću ovaj Miloševićev stav i zaključio da „ima nešto u tome” (u slobodnom tumačenju: da treba razmisliti o ovim Miloševićevim tvrdnjama, op. A.V).

što je bio Miloševićev krajnji cilj – bošnjačka politika je reagovala. Alija Izetbegović je 6. juna 1991. godine predstavio *Platformu o budućoj jugoslovenskoj zajednici*, koju su sačinili on i makedonski predsjednik Kiro Gligorov. Prema ovom prijedlogu Jugoslavija bi se organizirala kao asimetrična federacija, u kojoj bi Srbija i Crna Gora bile u federaciji, Hrvatska i Slovenija suverene i autonomne koliko bi njima odgovaralo, a Bosna i Hercegovina i Makedonija polusamostalne s mogućnošću konfederativnog povezivanja sa drugim republikama.²⁹ Međutim, Platforma je naišla na žestoku kritiku srbijanskih medija i političke javnosti, jer je podrazumjevala da pravo na otcepljenje imaju samo narodi u republikama, a ne cijeli jedan narod. Zbog toga je Milošević još aktivnije počeo da radi na realizaciji plana o srpsko-bošnjačkom dogovoru, kojim bi zadržao cijelu Bosnu i Hercegovinu u sastavu preostajuće Jugoslavije.

Trojni sastanak između Miloševića, Tuđmana i Izetbegovića, koji je održan u Splitu 12. juna 1991. godine – samo nekoliko dana poslije obznaniivanja Platforme – pokazuje da je Milošević već pravio vidljivi zaokret u pristupu jugoslovenskoj krizi. Naime, samo jedan dan pred ove razgovore, Milošević se tajno sastao sa Dobricom Ćosićem, Borisavom Jovićem i Radovanom Karadžićem, u Beogradu, gdje je zaključeno da „mi (misli se na srpsku stranu, op. A.V.) želimo očuvanje Jugoslavije, u okviru toga i Bosne i Hercegovine, ne želimo ničiju podjelu (podvukao A.V), niti veliku Srbiju, ali nećemo ni da se srpski narod silom izvodi iz Jugoslavije”.³⁰ Naravno, ovaj put srbijansko rukovodstvo je kalkulisalo sa pozicijom Bosne i Hercegovine – ukoliko se Hrvatska odvoji od Jugoslavije trebalo je po svaku cijenu zadržati Bosnu i Hercegovinu. Upravo bi ta „Krnja Jugoslavija”, sa srpskom dominirajućom većinom, predstavljala realizaciju tzv. Velike Srbije. To je Milošević i potvrdio kada je, nakon sastanka u Splitu, obavio tajne konsultacije sa Radovanom Karadžićem i sugerisao mu da „vaš stav (Karadžićev, op. A.V) treba da bude da ste protiv cijepanja i da tražite da Bosna ostane u Jugoslaviji”.³¹ Upravo je to utjecalo na političke predstavnike bosanskohercegovačkih Srba, koji su nakon toga izašli u javnost i osudili navedenu Platformu kao „razbijačku”.³²

Kao što se može vidjeti iz navedenog, Milošević je poslije obznaniivanja *Platforme o budućoj jugoslovenskoj zajednici* napravio potpuni zaokret i – odustajući od sporazuma u Karadžiću – započeo sa sprovođenjem politike zadržavanja cijele Bosne i Hercegovine u okvirima srpskih nacionalnih

²⁹ K. Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ*, 30.

³⁰ Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, drugo izdanje, Kragujevac 1996, 337.

³¹ Opširnije u: Robert J. Donia, *Radovan Karadžić – uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2016, 84. (dalje: R. J. Donia, *Radovan Karadžić*).

³² Zanimljivo je da su politički predstavnici Crne Gore predvođeni Momiom Bulatovićem podržali ovu Platformu, jer su smatrali da će „u ovako užarenoj političkoj atmosferi, onaj ko odbije kompromis biti označen krivcem za sve i svašta“. Opširnije u: Momir Bulatović, *Pravila ćutanja*, Beograd 2004, 34.

interesa.³³ U tom cilju je vodio i razgovore sa Adilom Zulfikarpašićem, liderom Muslimanske bošnjačke organizacije (MBO), koji je zagovarao sporazum sa Srbima, „jer Muslimani i Srbi žive izmješani na najvećem dijelu Bosne i Hercegovine, pa bi se eventualni sukob najpogubnije odrazio upravo na ova dva naroda”.³⁴ Sumnjajući da je njegov sagovornik iz Karađorđeva postao „socius incertus” (nepouzdan saveznik) Tuđman je kontaktirao političke predstavnike Bošnjaka u Sarajevu. Cilj mu je bio da ispita stav bošnjačkih predstavnika o eventualnom ostanku Bosne i Hercegovine u tzv. krnjoj Jugoslaviji. Prema listu *Oslobođenje*, od 2. augusta 1991. godine, Tuđman je nakon dobivenih informacija saopštio da mu je od „glavne muslimanske organizacije poručeno da je Izetbegović odbio potpisati već pripremljeni sporazum između Srbije i Muslimana”.³⁵

Povratak povjerenja

Međutim, iako je Tuđman dobio pozitivan odgovor od strane bošnjačkih političara on je ipak nastavio da istrajava na politici podjele Bosne i Hercegovine. O tome svjedoči i njegov sastanak sa srpskim i hrvatskim članom bosanskohercegovačkog predsjedništva, Nikolom Koljevićem i Franjom Borasom, u Zagrebu 8. januara 1992. godine, na kojem se razgovaralo o razgraničavanju srpske i hrvatske interesne sfere u Bosni i Hercegovini.³⁶ Naime, nakon što je Nikola Koljević izložio srpski ugao gledanja na odnose u Bosni i Hercegovini i za početak njenog preustroja predložio izmjenu općina, odnosno izdvajanje srpskih i hrvatskih mjesnih zajednica iz onih općina u kojima je bošnjački narod u većini, te njihovo povezivanje sa ostatkom „nacionalnog teritorija”, predloženo je i novo društveno-političko uređenje Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu dio razgovora je tekao na sljedeći način:³⁷

³³ Politici podjele Bosne i Hercegovine Milošević se vratio kasnije, kada je uvidio da – nakon izlaska Slovenije, Hrvatske i vrlo izvjesno Makedonije iz Jugoslavije – bošnjačka strana ne prihvata ostanak Bosne i Hercegovine u tzv. Krnjoj Jugoslaviji (sa Srbijom i Crnom Gorom). Na takvu državnu zajednicu je većina bošnjačkih političkih, vjerskih i intelektualnih autoriteta gledala kao na „Veliku Srbiju“, u kojoj bi bošnjački narod bio bio izložen asimilaciji i diskriminaciji.

³⁴ Radilo se o tzv. Beogradskoj inicijativi, koja nije prihvaćena od većine Bošnjaka. Opširnije u: R. J. Donia, *Radovan Karađžić*, 85.

³⁵ *BiH i Bošnjaci u politici i praksi dr. F. Tuđmana*, „BiH i srpska politika“, *Oslobođenje*, 2. august, 1991.

³⁶ K. Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ*, 61-83; Također u: J. Zovak, *Rat u Bosanskoj Posavini*, 58. Na ovom sastanku su, osim članova bosanskohercegovačkog Predsjedništva Nikole Koljevića i Franje Borasa, bili još i politički predstavnici Republike Hrvatske: Franjo Tuđman, Josip Manolić, Zvonko Lerotić, Gojko Šušak i Milan Ramljak.

³⁷ *Isto*, Zapisnik sa sastanka predsjednika Republike Hrvatske, dr. Franje Tuđmana i suradnika sa članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine, gospodinom prof. Nikolom Koljevićem i gospodinom Franjom Borasom, održanog 8. siječnja 1992. godine u Zagrebu, 73-74.

BORAS FRANJO: Ovaj prijedlog gospodina Koljevića, ja shvaćam ovako: – U Bosni i Hercegovini formirale bi se tri države.

JOSIP MANOLIĆ: Tri konfederalne države?

BORAS FRANJO: Konfederalne, da, dakle, sa svim atributima državnosti.

KOLJEVIĆ NIKOLA: Sa konfederalnim ugovorom, da.

BORAS FRANJO: Da, jeste, i bilo bi to, između ostalog, Hrvatska država Bosne i Hercegovine. (Jeste.) Da li bi se tako zvala, ili tako slično, sa vjerovatno dvije regije, odvojene dvije regije.

KOLJEVIĆ NIKOLA: Republika Hrvatska Bosna i Hercegovina.

BORAS FRANJO: Dvije regije, odvojene dvije regije, jer ne bi mogle biti ove geografski iz raznoraznih razloga. I sada ta Hrvatska država Bosne i Hercegovine zaključuje konfederativni ugovor sa ostale dvije države Bosne i Hercegovine... (Jeste.) srpskom, i muslimanskom. Jer, imamo mi ko je šta dao u taj ugovor, zajednički, jer nebo, nebo se ne može podijeliti. Ne može se ni transport, odnosno ne može se ni cestovni promet, i ni željeznički promet se ne može podijeliti, riječni promet. Znači, imali bi šta putem toga konfederativnog ugovora, da na nivou konfederacije Bosne i Hercegovine prenesemo u zajedničke te institucije. A, isto tako država, Hrvatska država Bosne i Hercegovine potpuno samostalno prenosi neke poslove od zajedničkog interesa sa Republikom Hrvatskom. Pa, čak možemo to da prenesemo na Republiku Hrvatsku – vanjsko zastupanje, zajedničke te institucije vanjskoga zastupanja, obrane, monete čak. Evo, ja to tako polazim od toga (...)

PREDSJEDNIK: Znam, ali tu ćemo se sresti na tome području, na tom području ćemo se sresti sa pitanjima, i u tom smislu treba ići. Ali ćemo se sresti sa problemom jednog rješenja koje je definitivno (...) Prema tome, to je problem koji će u ovom smislu ići, ali pripremati jedno rješenje, koje će biti definitivno, trajno, za pretpostavku, za, ne samo normalan, nego dobrosusjedski suživot i hrvatskog i srpskog naroda.

Indikativna je činjenica da su se ovi razgovori vodili tri mjeseca poslije odluke Skupštine Bosne i Hercegovine da krene putem prema nezavisnosti i samo jedan dan prije proglašenja tzv. Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine.³⁸ Navedeni razgovori u Zagrebu bacaju novo svjetlo na ukupne

³⁸ Skupština Bosne i Hercegovine je 14. oktobra 1991. godine usvojila *Rezoluciju o nezavisnosti*. U ovom dokumentu je prokazana jasna namjera Bosne i Hercegovine da krene putem nezavisnosti. Svoj stav o suverenitetu Bosne i Hercegovine, Skupština je definisala 15. oktobra 1991. kada su usvojeni *Memorandum (Pismo o namjerama)* i *Platforma o položaju Bosne i Hercegovine*. Sam tok sjednice na kojoj se glasalo o *Platformi o položaju Bosne i Hercegovine* propratile se žučne diskusije i prijetnje od strane poslanika SDS-a. Incident je napravio predsjednik SDS-a Radovan Karadžić, kada je izašao za govornicu i zaprijetio Bošnjacima nestankom. Na ovakve ratnohuškačke poruke reagovao je predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, koji je rekao da „takvu Jugoslaviju kakvu hoće gospodin Karadžić neće više niko, osim srpskog naroda“. U nastojanju da spriječe nezavistan put Bosne i Hercegovine, poslanici SDS-a i Srpskog pokreta obnove (SPO) su izazvali opštu krizu, kada su 18. oktobra 1991. godine usvojili protivzakonitu *Odluku o sprovođenju plebiscita srpskog naroda*. Nakon toga ove snage su

dogadaje koji su se desili neposredno prije proglašenja nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Naime, iako su hrvatski poslanici u oktobru 1991. godine, u Skupštini Bosne i Hercegovine, podržali *Memorandum (Pismo o namjerama)* i *Platformu o položaju Bosne i Hercegovine*, razgovori u Zagrebu pokazuju da su tri mjeseca poslije toga stavovi hrvatskog predsjednika i srpske strane bili identični. Tako je – na konstataciju Nikole Koljevića da su bosanski Srbi izdvojili svoju Skupštinu u Bosni i Hercegovini i da će sutra proglasiti „Srpsku Republiku”, te da to isto očekuje od hrvatskih poslanika u Skupštini Bosne i Hercegovine – Tuđman odgovorio sljedeće: „(...) kada ste vi izdvojili svoju Srpsku Skupštinu, i kada idemo ovdje onda je normalno da se i HDZ-ovski, da se hrvatski zastupnici isto tako (ponašaju, op. A.V). To je logika stvari, u tome smislu”.³⁹

Bio je to početak povratka međusobnog povjerenja između ključnih aktera iz Karađorđeva i Tiveša. Međutim, dva mjeseca kasnije – kada je Bosna i Hercegovina na referendumu 1. marta 1992. godine izglasala nezavisnost i kada je nakon toga uslijedila agresija – bilo je sasvim jasno da je njezin ostanak u preostajućoj Jugoslaviji nemoguć.⁴⁰ Postavlja se pitanje: Zašto je Tuđman, nakon januarskog sastanka u Zagrebu i postignute saglasnosti sa srpskom stranom, ipak prihvatio da podrži nezavisnost Bosne i Hercegovine? Prije davanja odgovora na ovo pitanje mora se obratiti pažnja na jedan vrlo važan aspekt navedenih dešavanja. Naime, radi se o tome da je Tuđman – nakon što je započela agresija na Republiku Hrvatsku - uvidio da se Milošević ne drži dogovorenog u Karađorđevu, nego da mu je glavni cilj objediniti sve Srbe u jednoj državi, što je

nastavile da djeluju vaninstitucionalno i protivzakonito, pa su 24. oktobra 1991. godine konstituisale tzv. Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Na nelegalnom plebiscitu srpskog naroda, održanom 9. i 10. novembra 1991. godine, potvrđena je odluka tzv. Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini „o ostanku u zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom, te sa drugima koji se za ostanak izjasne“. Dana 11. decembra 1991. godine ova nelegalna Skupština je usvojila *Preporuke o osnivanju skupština opština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*. Bio je to još jedan u nizu udara predstavnika bosanskohercegovačkih Srba na teritorijalni integritet i ustavno-pravni poredak u Bosni i Hercegovini. Već u januaru sljedeće godine SAO su obuhvatale 32.222 km² (62,94%) teritorije Bosne i Hercegovine. Ohrabrene neodlučnim i nesnalažljivim djelovanjem zvaničnih organa Republike, Skupština srpskog naroda je 9. januara 1992. godine usvojila *Deklaraciju o proglašenju Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*. U tekstu ove Deklaracije jasno je naglašeno da se „Republika srpskog naroda u Bosni i Hercegovini nalazi u sastavu Savezne države Jugoslavije, kao njena federalna jedinica“. Na ovaj evidentni državni udar, reagovao je Ustavni sud Bosne i Hercegovine koji je referendum srpskog naroda proglasio ništavnim, „jer samo Skupština SR Bosne i Hercegovine može donijeti odluku o raspisivanju republičkog referenduma“. Navedene protivzakonske postupke SDS-a osudili su Predsjedništvo i Vlada SR Bosne i Hercegovine. Opširnije u: A. Velagić, *Dok su gorjele buktinje*, 291-296.

³⁹ K. Nikolić, *BiH u vreme raspada SFRJ*, 79.

⁴⁰ Pojašnjavajući svoj stav o ratnim nedaćama koje su zadesile Bosnu i Hercegovinu, tadašnji predsjednik Republike Slovenije Milan Kučan je izjavio da se „nije vodio rat u Bosni Hercegovini nego rat protiv Bosne i Hercegovine“. Upravo zbog toga što se vodio protiv Bosne i Hercegovine ovaj rat nije bio građanski rat, nego agresija na međunarodno priznatu i suverenu državu. *Dogovoreni rat I*, Izjava Milana Kučana, od 47 min i 8 sek do 47 min i 30 sek.

svakako podrazumijevalo cijelu Bosnu i Hercegovinu u sastavu preostajuće Jugoslavije. No i pored toga, Tuđman nije odustajao od podijele Bosne i Hercegovine. Cilj je ostao isti, samo je izmijenio način njegove realizacije. Naime, Tuđman je uvidio da bi taj cilj lakše ostvario ukoliko bi podržao nezavisnost Bosne i Hercegovine, u onom obliku koji ne bi spriječavao njezinu podjelu. Zbog toga je nastojao suverenitet Bosne i Hercegovine – koji je usko povezan sa njezinom nezavisnošću – izmjestiti sa države na njezine narode. Prema tome, samo ukoliko bi Bošnjaci, Srbi i Hrvati postali nosioci državnog suvereniteta obezbijedili bi se preduslovi za podjelu Bosne i Hercegovine. U tom cilju, Tuđman je 2. februara 1992. godine smijenio rukovodstvo HDZ-a Bosne i Hercegovine na čelu sa probosanski orjentiranim Stjepan Kljujićem i podržao separatističku struju koju je predvodio Mate Boban. Sedam dana kasnije, 9. februara sazvan je Središnji odbor HDZ-a BiH u Livnu koji je zauzeo stav da predviđeno referendumsko pitanje, koje je glasilo: „Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?“, ne odgovara hrvatskim nacionalnim interesima. Zbog toga je u Livnu prihvaćeno drugačije referendumsko pitanje, koje je glasilo: „Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda, hrvatskog, muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?“ Ovo tzv. „livanjsko pitanje“ je do kraja razobličilo Tuđmanovu politiku prema Bosni i Hercegovini. Bilo je sasvim jasno da je hrvatska politika prihvatila prijenos državnog suvereniteta na njezine narode i uređenje Bosne i Hercegovine kao državna zajednica konstitutivnih i suverenih naroda na njihovim nacionalnim područjima.⁴¹ Ovakvo uređenje stvaralo je mogućnosti da se hrvatsko nacionalno područje izdvoji iz Bosne i Hercegovine. No, ovaj plan je teško bilo sprovesti, jer je postojala opravdana bojazan da ovako formulisano pitanje neće prihvatiti Bošnjaci. To bi ujedno značilo i evidentnu mogućnost ostanka Bosne i Hercegovine u „krnjoj Jugoslaviji“. Zbog toga je hrvatska politika djelimično popustila – odustalo se od „livanjskog pitanja“, ali ne i od njegove implementacije u praksi.⁴² Ovakav razvoja događaja zatekao je Miloševića, jer je on bio ubijeđen da Tuđman nikada neće prihvatiti nezavisnu Bosnu i Hercegovinu. Kada je uvidio da od cijele Bosne i Hercegovine u sastavu preostajuće Jugoslavije neće biti ništa, Milošević se ponovo – ovaj put iskreno –

⁴¹ Rješenja iz tzv. livanjskog pitanja dominirala su i tokom razgovora bosanskohercegovačkih delegacija u Lisabonu i Sarajevu (februara i marta 1992). Tada je prvi put bio utvrđen etnički model unutrašnje reorganizacije Bosne i Hercegovine. Današnje tendencije aktuelne hrvatske politike u Bosni i Hercegovini ide upravo u skladu sa ponuđenim rješenjima iz tzv livanjskog pitanja.

⁴² Odmah nakon izglasavanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, na bosanskohercegovačkim područjima pretežno naseljenih hrvatskim narodom, započelo je administrativno zaokruživanje „Hrvatskih autonomnih oblasti“ (HAO). Razmatrajući političke okolnosti oko „livanjskog pitanja“ Ivo Komšić je konstatirao da je ono u suštini poručivalo Bosancima i Hercegovcima sljedeće: „Možete se izjasniti za islazak BiH iz Jugoslavije, ali ne možete konstituirati BiH kao samostalnu državu“. Ivo Komšić, *Tuđmanov Haški profil. Udruženi zločinački poduhvat na BiH*, Sarajevo 2021, 56.

vratio politici njezine podjele. Tuđman je samo to i čekao. Nakon 1. marta – bez zakulisnih političkih igara – Tuđman i Milošević su konkretizirali svoje planove, nastojeći da u novonastalim ratnim okolnostima implementiraju stare dogovore. Tako se od proljeća 1992. godine Republika Bosna i Hercegovina ponovo našla u „škarama” dva hegemonistička projekta – velikosrpskog i velikohrvatskog. Ove velikodržavne pretenzije našle su svoj izraz na tlu Bosne i Hercegovine u sporazumu Karadžić – Boban, koji je potpisan u Gracu, 6. maja 1992. godine.⁴³

Zaključak

Dosadašnja historiografija još uvijek nije na adekvatan način tretirala pitanje sporazuma između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, u Karađorđevu i Tikvešu 1991. godine. Razlog tome nalazi se u činjenici da ovi razgovori nikada nisu zabilježeni. Zbog toga se ova problematika može izučavati jedino kroz iskaze i svjedočenja raznih aktera, koji su sudjelovali u političkim pregovorima 90-ih godina XX stoljeća. No, ovo pitanje je prevažno ne samo sa aspekta proučavanja moderne historije Bosne i Hercegovine nego i u kontekstu naučno dokazivog, kojim se potvrđuje uzročno-posljedična veza dugog kontinuiteta. Tako ćemo paradigmu razgovora iz Karađorđeva i Tikveša pronaći u ranijim srpsko-hrvatskim sporazumima tokom XX stoljeća i uvidjeti da je

⁴³ Radovan Karadžić (u potpisanom dokumentu naslovljen kao predstavnik Srpske državne zajednice) i Mate Boban (u potpisanom dokumentu naslovljen kao predstavnik Hrvatske nacionalne zajednice) su u Gracu konkretilizirali određena pitanja i potpisali podjelu Bosne i Hercegovine, uz međusobnu obustavu svih neprijateljstava. Formiranjem „Srpskih autonomnih oblasti” (SAO – Bosanska krajina, Sjeverna Bosna, Sjeveroistočna Bosna, Hercegovina) i „Hrvatskih autonomnih oblasti” (HAO – Bosanska Posavina, Usora, Srednja Bosna, Herceg Bosna) izvršen je otvoreni udar na ustavno-pravni poredak Bosne i Hercegovine i postale tipičan velikosrpski i velikohrvatski izraz na njenom teritoriju. Nakon sastanka u Gracu održan je novi sastanak 5. i 26. oktobra 1992. godine, na kojem je učestvovao general tzv. Vojske Republike Srpske Ratko Mladić i delegacija tzv. Herceg Bosne u kojoj su bili: Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak i Milivoj Petković, kako bi na terenu konkretizirali sporazum Karadžić-Boban. Namjere i cilj ovih pregovora najeklatantnije je predočio Slobodan Praljak kada je izjavio: „Cilj je Banovina, a Muslimani mogu da dobiju svoj kanton da bi imali gdje odseliti”. Vidi u: Meldijana Arnaud Haseljić, Udruženi zločinački poduhvat – Bosna i Hercegovina u hrvatskom velikodržavnom projektu, *Historijski pogledi*, god. III, br. 4, Tuzla 2020, 240-266. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2020.3.4.240>). Također vidi u: *Behar*, časopis za kulturu i društvena pitanja, br. 1, Zagreb, srpanj-kolovoz, 1992, 15.

Također vidi u: *Transkripti iz Haaga: Stjepan Mesić*, 4-5.

Dajući iskaz pred Haaškim sudom Stjepan Mesić se osvrnuo i na sporazum u Gracu, o kojem je rekao sljedeće:

Upitao sam Matu Bobana šta mi može reći o ovom susretu. On je odgovorio: Ne mnogo, nije puno toga dogovoreno na sastanku, ali sad bar znamo da su Hrvati i Srbi raščistili sve dileme i da nema više spornih tema. Uopće ne postoji dalji razlog za sukob između Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini.

njihova zajednička matrica apsolutno potiranje Bošnjaka kao nacije i Bosne i Hercegovine, ne samo kao države, nego i kao administrativno-teritorijalnog pojma. Iako je prema načelnom sporazumu Tuđman-Milošević u Karadževiću bilo predviđeno stvaranje „muslimanske državnice” to apsolutno ništa ne mijenja na stvari, jer je svima – ne samo u Jugoslaviji nego i izvan nje – bilo jasno da jedna takva „državnica” nikada ne bi mogla zaživjeti kao stvarni državno-politički organizam u Evropi. Stoga se podrazumjeva opravdanim stav bošnjačke politike toga doba da odbaci različite političke mantre o priklanjanju Bošnjaka Miloševiću i „Krnjoj Jugoslaviji” ili o stvaranju zasebne „muslimanske državnice”, kao ostatka ostataka nastalih nakon eventualnog srpsko-hrvatskog dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine.

Summary

Historiography to date has not yet adequately addressed the issue of the 1991 agreement between Slobodan Milosevic and Franjo Tudjman in Karadjordjevo and Tikves. The reason for this lies in the fact that these conversations were never recorded. Therefore, this issue can be studied only through the testimonies and testimonies of various actors, who participated in the political negotiations of the 90s of the 20th century. However, this question is important not only from the aspect of studying the modern history of Bosnia and Herzegovina, but also in the context of scientifically provable, which confirms the cause-and-effect relationship of long continuity. Thus, we will find the paradigm of talks from Karadjordjevo and Tikves in earlier Serbo-Croatian agreements during the 20th century and see that their common matrix is the absolute suppression of Bosniaks as a nation and Bosnia and Herzegovina, not only as a state but also as an administrative-territorial concept. Although, according to the Tudjman-Milosevic agreement in principle, the creation of a “Muslim state” was envisaged in Karadjordjevo, this does not change anything, because it was clear to everyone - not only in Yugoslavia but also abroad - that such a “state” could never come to life as a real state-political organism in Europe. Therefore, the position of Bosniak politics of that time is justified to reject various political mantras about the adherence of Bosniaks to Milosevic and „Krnja Yugoslavia” or about the creation of a separate “Muslim state”, as the remnants of the possible Serbo-Croat agreement on the division of Bosnia and Herzegovina.

However, although the agreements on the partition of Bosnia and Herzegovina failed in 1991, Slobodan Milosevic seems to have outwitted his interlocutor. It is indicative that Milosevic's offers to divide Bosnia and Herzegovina came at the very moment when Tudjman proposed the establishment of a Yugoslav confederation for three years, for which he had the support of Bosniak representatives and other political actors in Yugoslavia (except Serbian politicians). However, by agreeing to Milosevic's game,

Tudjman not only gave up his proposal for a Yugoslav confederation, but also lost the trust of Bosniak political representatives. In this way, the front against Serbian hegemony in Yugoslavia was significantly weakened, which was the ultimate goal of Milosevic's talks with Franjo Tudjman in Karadjordjevo and Tikves in 1991.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/Published sources:

1. Nikolić Kosta, *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ*, Tematska zbirka dokumenata, Beograd, 2011.
2. *Svjedočenje Ante Markovića u Hagu, Dokazni predmet broj: Jovićeva knjiga*. https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-markovic.htm.
3. *Transkripti iz Haaga: Stjepan Mesić građanin svjedok u postupku protiv Tihomira Blaškića a na strani tužiteljstva pred Haaškim sudom 16. do 19. ožujka 1998*. <https://7dnevno.hr/izdvajanja/izdvojeno/haaski-transkripti-stjepan-mesic-gradanin-svjedok-u-procesu-protiv-tihomira-blaskica-na-strani-tuziteljstva-pred-haskim-sudom-16-19-ozujka-1998-godine/>.

YouTube:

1. *Dogovoreni rat (drugi dio)*, Iskaz Hrvoja Šarinića na sudu Haškog tribunala.
2. *Dogovoreni rat (prvi dio)*, Izjava Milana Kučana.

Novine/Newspaper:

1. *Behar*, časopis za kulturu i društvena pitanja, br. 1, Zagreb, srpanj-kolovoz, 1992
2. *Finacial Times*, 10. juli 1991.
3. *La Figarou* (citirano prema „Novom listu”), 26. rujan 1995.
4. *Oslobođenje*, 2. august 1991. i 20. studeni 1996.
5. *The Times*, 12. i 13. juli 1991.

Knjige/Books:

1. Avramov Smilja, *Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije*, Veternik 1997.
2. Bilandžić Dušan, *Povijest izbliza: Memoarski zapisi*, Zagreb 2006.
3. Bulatović Momir, *Pravila ćutanja*, Beograd 2004.
4. Čekić Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – Planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo 2004.
5. Donia Robert J, *Radovan Karadžić – uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2016.
6. Hartmann Florence, *Milošević – dijagonala luđaka*, Zagreb 2002.
7. Jović Borisav, *Poslednji dani SFRJ*, drugo izdanje, Kragujevac 1996.
8. Komšić Ivo, *Tudmanov Haški profil. Udruženi zločinački poduhvat na BiH*, Sarajevo 2021.
9. Matković Hrvoje, *Suvremena politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1995.
10. Mesić Stjepan, *Kako je srušena Jugoslavija*, Zagreb 1994.
11. Stambolić Ivan, *Koren zla*, Beograd 2002.

12. Šarinić Hrvoje, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem*, Zagreb 1999.
13. Velagić Adnan, *Dok su gorjele buktinje*, Mostar 2020.
14. Zimmermann Wareen, *Poreklo jedne katastrofe. Jugoslavija i njeni rušitelji*, Beograd 2003.
15. Zovak Jerko, *Rat u Bosanskoj Posavini 1992*, Slavonski Brod 2009.

Članci/Articles:

1. Mamula Branko, Uzroci i posljedice ratova u Jugoslaviji 1991-2001, *Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola*, Beograd, 2001. i 2002.
2. Lučić Ivo, Karadžić: politički mit ili stvarnost?, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2003.
3. Haseljić Arnaut Meldijana, Udruženi zločinački poduhvat – Bosna i Hercegovina u hrvatskom velikodržavnom projektu, *Historijski pogledi*, god. III, br. 4, Tuzla 2020, 240-266. (<https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2020.3.4.240>).